

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

Розвиток будь-якого суспільства, що вважає перспективним досягнення політичного, економічного, морального оптимуму ґрунтується на освіті, що моделює і реалізує актуальні соціальні потреби. А тому, саме освіта як поліфункціональний інструмент цілеспрямованого регулювання соціальних процесів стає в сучасних умовах – умовах значних змін та нестійкості суспільства – одним із найбільш ефективних засобів формування нових відносин та норм поведінки. Тому на сьогодні освіта є справжнім пріоритетом життєдіяльності кожної держави, будь-якої країни.

Вирішення нових завдань, що виникають у сучасному суспільстві, потребує нових підходів до організації освітнього процесу, його спрямування на вирішення проблем виховання і розвитку людини, яка не тільки володіє комплексом знань, навичок тощо, але й здатна до широкого спілкування, в тому числі й у багатонаціональному середовищі, в душі гуманістичних традицій та ідей. Такі підходи передбачають формування розуміння значення і сенсу унікального синкретичного співіснування єдності й багатства культур, їх цінностей, несхожості людей і значення спільних для всіх достоїнств і благодіянь. Це надзвичайно важливо для виховання особистості, здатної виявити готовність до розуміння і співпраці, терпимість до інакомислення, критичного осмислення суджень, заснованого на моральних цінностях, що підвищує антропологічну й етичну складові у вирішенні проблем освіти в цілому. Це стає необхідною передумовою стабілізації стану соціокультурної системи сучасного суспільства.

XXI століття для України можна вважати часом "великих потрясінь", що, зруйнувавши усталені цінності, приніс у суспільне та особисте життя багатьох людей ілюзію свободи. Сучасна дійсність має два образи: шляхетний і неприйнятний.

Основні риси і тенденції сучасного стану і розвитку нашого суспільства – це, з одного боку, становлення демократичних цінностей життя, стимулювання ініціативи, орієнтація на толерантність у різноманітних сферах життєдіяльності. З іншого – економічний хаос і, як наслідок, – безробіття, інфляція; соціальне розшарування суспільства; нівеляція моральних орієнтирів, зниження ролі культурних цінностей.

У таких важких умовах, закономірно, загострюється проблема стосунків між людьми, а тому проблема толерантності набуває особливої актуальності. Пошук конкретних прийомів, принципів, підходів з цілеспрямованої організації виховання толерантності стає одним із найважливіших завдань.

Толерантність визначається нами як поважне ставлення до чужої думки, лояльність в оцінці вчинків і поведінки інших людей, готовність до розуміння і співпраці у вирішенні питань міжособистісної, групової і міжнаціональної взаємодії.

На наш погляд, толерантність може розглядатися як цінність соціокультурної системи, на зразок внутрішнього стержня соціально-психологічного буття. Це комплексний феномен, що визначає відношення людини як до себе, так і до оточуючого світу. Поза стосунками людини не можна говорити про толерантність. Таким чином, толерантність виступає своєрідним орієнтиром у поведінці, що актуально репрезентує мету активності особистості.

Толерантність може функціонувати як принцип. Досить часто ідеї, що знаходяться на рівні принципу, забезпечують згоду в соціальних групах. Толерантність як норма дає змогу посилити унормованість соціальної взаємодії, точно окреслити виконання витворених людством правил. На цьому рівні толерантність відображає позицію особистості в даній ситуації, орієнтовану на конкретні зразки поведінки, узагальнені принципи діяльності.

Найвищий рівень вияву толерантності особистості – наявність толерантності як ідеалу. Толерантність, прикметна своєю ідеальною реалізацією, відображає ідеальний зразок. Це головний критерій у вирішенні практично будь-яких питань, це найдіяльніший стимул поведінки й діяльності особистості.

Образ толерантної особистості поєднує найважливіші характеристики, що відображають психолого-етичні лінії людських стосунків: гуманність, рефлексивність, воля, відповідальність, захищеність, гнучкість, упевненість у собі, стриманість, варіативність, перцепція, емпатія, почуття гумору.

У структурі толерантності як психосоціальної характеристики особистості в цілому можна виокремити три компоненти:

- 1) когнітивний – поняття про толерантність, процеси, що характеризуються толерантною спрямованістю;
- 2) емоційний – емоційно-ціннісне відношення до людей, чужої думки, етнічних питань, взаємовідносин, почуттів.
- 3) діяльнісний – загальна спрямованість діяльності людини відносно об'єктів і явищ соціального значення, побудова шляхів досягнення життєвих планів.

Ці компоненти між собою перебувають у тісному взаємозв'язку і взаємозалежності.

Когнітивний компонент забезпечує в його професійній діяльності пізнавальну функцію і складається з інформації про основні поняття і сутність толерантності як способу мислення, поведінки і життєдіяльності, про цінність права і свобод людини, природу людських протиріч і способи їх подолання. Емоційний компонент виконує регулятивно-спонукальну функцію і виявляється в емпатії, співчутті, позитивному емоційному сприйманні, бажанні зрозуміти іншого і прийти йому на допомогу, співпрацювати, взаємодіяти з ним на паритетних засадах, незважаючи на культурні, вікові та інші відомості. Діяльнісний компонент виконує виконавчу функцію, що відтворюється у відповідних діях діяльності викладача, спрямованих на створення умов для співпраці і взаємодії зі студентами на тлі взаєморозуміння і взаємного доповнення.

Проведене автором дослідження проблеми, спостереження і практична робота в школах і ВНЗ дає можливість зробити висновок про те, що толерантність – це доволі складне явище і організація виховної роботи, з метою розвитку толерантної свідомості особистості, потребує спеціальної підготовки, значного стимульного матеріалу, усвідомлення відповідної атмосфери пошуку особистісних смислів і позитивного емоційного фоні освіти.

Серед педагогічних технологій, найбільш точно орієнтованих на розвиток толерантності, виділяються такі, котрі, по-перше, є особистісно-орієнтованими, по-друге, мають діалогічну основу і, по-третє, є рефлексивними.

До них відносять діалог. Діалог є одним із домінуючих компонентів сучасної гуманістичної парадигми,

універсальним принципом буття, що є визначальним у спілкуванні людини протягом всієї її життєдіяльності. Така концепція діалогу є точкою відліку у визначенні монологічного типу культури і, відповідно, в розвитку толерантності особистості. Генезис "діалогової культури" пов'язаний з невинним просуванням від суб'єкт-об'єктних стосунків до стосунків суб'єкт-суб'єктних. Проте "діалогова культура" характеризується не тільки двоспрямованістю стосунків учасників спілкування, але насамперед специфічністю змісту їх взаємодії. Факторами реалізації ціннісно-діалогового способу педагогічного спілкування є персоналізм і цілеспрямованість.

Діалог – це спосіб пізнання себе та довколишньої дійсності в умовах суб'єктно-смыслового спілкування. Саме діалогу властивий пошук особистісних смислів, що ґрунтуються на багатогранній палітрі переживань. У межах цієї технології передається різноманітна інформація як за змістом розмови, так і про співрозмовників, про їх внутрішній світ і рівень сформованості комунікативної та діалогової культури. У діалозі особистість транлює себе, свою унікальність і самотність за умови адекватної самооцінки, здатності до повноцінної самореалізації, умінні визначати сутність явищ та предметів, бути критичним.

Можна виокремити декілька типів діалогів, котрі дають можливість особливим чином репрезентувати толерантність як цінність, як якість особистості і створюють основу для їх ґрунтовного розгляду. Для духовного діалогу властиве глибинне розуміння сутності проблеми, високий рівень культурної взаємодії. Смыслотворчий діалог включає учасників у пошук сенсу в процес визначення системи індивідуальних ціннісних орієнтацій і особистісних якостей. Рефлексивний діалог дає змогу оцінити власний потенціал і визначити лінії зворотного зв'язку "учасники - ведучий".

Вважаємо також, що може мати важливе значення мотиваційний діалог, який передбачає зацікавлення проблемою, а, можливо, і самою діалоговою технологією. Для учасників суб'єктно-смыслового спілкування може стати актуальним самореалізуючий діалог, призначення якого насамперед у ствердженні особистості, її повноцінній самопрезентації і самовираженні.

До характерних особливостей розвитку міжособистісного діалогу відносимо:

- об'єктивну проблемність;
- суб'єктивне переживання ситуації пошуку сенсу;
- відношення єдності та взаєморозуміння між учасниками діалогу;
- толерантне ставлення до іншої особи;
- незавершеність результату, який стимулює мисленнєву активність.

Діалогічний досвід – явище складне та багатогранне, яке набувається людиною, здатне до розвитку, а динаміка цього процесу відображається трьома етапами: сюжетно-пізнавальним, чуттєво-аналітичним, особистісно-рефлексивним.

Особливості діалогу і потенційні можливості, закладені в ньому як у формі спілкування, роблять його могутнім засобом виховання і розвитку толерантності.

У сфері діалогічного спілкування особливе місце належить дискусії. Головна мета дискусії – розвиток комунікативної і дискусійної культури в процесі пошуку істини. Уміло організована дискусія є найважливішою методичною формою розвитку толерантності.

Завдання організаційного характеру можна сформулювати таким чином: використання як основи взаємодії правил і процедур спільного пошуку істини; реалізація рольового віяла в групі; розвиток умінь колективного пошуку; формування часової та просторової єдності тощо.

Всі форми дискусії володіють унікальним педагогічним інструментарієм й у зв'язку з цим здатні:

- стимулювати ініціативу та продуктивний обмін ідеями;
- провокувати до пошуку адекватної аргументації і різноманітних способів вираження думки;
- підвищувати відкритість і толерантність до нових ідей;
- вити розглядати явище багато планово;
- пропонувати способи поглибленої роботи з сутністю проблеми.

Успіх дискусії забезпечений при реалізації наступних умов:

- достатня зрілість та самостійність для обговорення проблем;
- розвиток умінь аргументувати свою позицію, точку зору;
- пошук різноманітних способів передачі інформації;
- наявність двостороннього контакту між учасниками;
- виступ усіх учасників як рівних;
- підтримка вільного обміну думками.

Осмыслення ціннісно-толерантного діалогу, апробація діалогового механізму визначили думку, що саме цей варіант організації педагогічного процесу може розглядатись як його фундаментальна основа, яка впливає на розвиток мисленнєвих операцій, самостійності і узгодженості дій у спільних пошуках істини.

З огляду на це вважаємо, що ціннісно-діалогова взаємодія полягає в стимулюванні потреб у самовизначенні, яке проявляється в готовності до прийняття, маніфестації і трансляції певного спектру ціннісних орієнтацій, в тому числі й толерантності.

Наше дослідження показує, що запропоноване соціокультурне моделювання особистості стимулює входження ціннісно-толерантне підґрунтя сучасної культурно доцільних систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Сластенин В. О.* О современных подходах к подготовке учителя / В. О. Сластенин // *Технология психолого-педагогической подготовки учителя к воспитательной работе.* – Барнаул, 1996. – С. 3.
2. Толерантное сознание и формирование толерантных отношений: сб. научно-метод. статей. – 2-е изд. – Воронеж: Изд-во НПО "МОДЭК", 2003. – 368 с.
3. *Грива О. А.* Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полі культурного середовища: Монографія / О. А. Грива. – К. : Вид-во "Парапан", 2005. – 228 с.

Подано до редакції 20.01.2010

РЕЗЮМЕ

В статті розглянута проблема виховання толерантності в педагогічних закладах. Толерантність є найважливішою і найціннішою якістю професійної компетенції викладача, дається характеристика толерантності особистості, а також

виділяються педагогічні технології, орієнтовані на розвиток толерантності. Особливе місце належить діалогу і його характерним особливостям, де толерантні взаємовідносини займають належне місце.

Л.А. Михайлова

**ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК СРЕДСТВО ВОСПИТАНИЯ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ
РЕЗЮМЕ**

В статье рассмотрена проблема воспитания толерантности в педагогических учреждениях. Толерантность есть важнейшим и ценнейшим качеством профессиональной компетенции преподавателя; представлена характеристика толерантности личности, а также выделяются педагогические технологии, ориентированные на развитие толерантности. Особое место принадлежит диалогу и его характерным особенностям, где толерантные взаимоотношения занимают надлежащее место.

L.O. Mychailova

**TOLERANCE AS A WAY OF UPBRINGING IN THE SYSTEM OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS
SUMMARY**

The article is dedicated to developing tolerance at pedagogical institutions. Tolerance is the most important and valuable quality of teacher's professional competence. The article characterizes tolerance of personality, presents pedagogical technologies aimed at developing tolerance. An essential role is attributed to the dialogue and its typical features, where tolerant relations take a significant place.
